

*Др Љубомирка Кржљуш, редовни професор
Правног факултета у Новом Саду*

БЕСЕДЕ МИХАИЛА ПОЛИТА ДЕСАНЧИЋА У ХРВАТСКОМ САБОРУ

Сажетак: *Михаило Полит-Десанчић је био један од најистакнутијих српских политичара у Јужној Угарској у XIX веку, најближи сарадник Светозара Милетића, члан Српске народне слободоумне странке, касније вођа Либералне странке. У својој политичкој борби се залагао за равноправност народа у Хабзбуршкој монархији и решење српског националног питања. Био је посланик у Хрватском и Угарском сабору, где је држао запажене говоре, у којима је износио своје политичке погледе. Објавио је бројне написе о Источном питању.*

Кључне речи: *Михаило Полит-Десанчић, српско национално питање, Војводина, Српска народна слободоумна странка, Либерална странка, посланик у Хрватском сабору, Источно питање, Угарска, Аустрија, Нагодба.*

Михаило Полит Десанчић био је један од најистакнутијих српских политичара у Јужној Угарској у XIX веку. Савременик и саборац Светозара Милетића, мада годинама млађи, имао је исте политичке идеје и исте политичке циљеве. Били су сарадници у Српској народној слободоумној странци, дуго време јединој српској политичкој странци, која се борила за остварење националних права Срба у Хабзбуршкој монархији.

Михаило Полит-Десанчић рођен је у Новом Саду 1833. године, а умро у пустари у околини Темишвара 1920. године. Потекао је из угледне и имућне трговачке породице, која се у Нови Сад доселила из Цариграда.

Презимену свога оца – Полит, додао је и презиме мајке – Десанчић, која је потицала из веома старе породице, чије се порекло могло наводно пратити од XIV века. Гимназију је започео у Новом Саду, а довршио у Бечу. Као гимназисту га је подучавао Светозар Милетић. Полит је студирао право у Паризу и Бечу. Студије је завршио управо у време успостављања уставности у Хабзбуршкој монархији, те се одмах укључио у политички живот. Полит је 1861, 1864, 1867. и 1868. биран за посланика Хрватског сабора у Иришком округу. После Хрватско-угарске нагодбе 1868. године је напустио Загреб и Сабор и настанио се у Новом Саду, где је отворио адвокатску канцеларију. Васпоставивши везу са Милетићем, укључио се у Српску народну слободоумну странку и постао један од њених најистакнутијих чланова. Као кандидат Српске народне слободоумне странке је после развојачења Војне границе 1873. изабран за посланика панчевачког среза у пештанском парламенту.¹ Мада су власти покушале да осујете Политов избор прекидом гласања, Полит је у поновљеним изборима победио великом већином. Посланик је био све до 1884. године. У то време се Народна странка нашла у кризи, те је Полит на изборима 1884. и 1887. године био поражен. Међутим 1906. године је поново изабран у Великој Кикинди 1906. године. За све то време, изузев 1911. године, био је и посланик народно-црквеног сабора у Сремским Карловцима.

Осамдесетих година је дошло и до промена у странци, њеног цепања и формирања нових страначких групација. Унутар Српске народне слободоумне странке, Полит је припадао њеном десном крилу, те се чак и сукобљавао са Милетићем. Није се успротивио акцији десног крила странке под вођством С. Касапиновића и Н. Максимовића и њиховом Кикиндском програму 1884. године. Како је расцеп странке бивао све дубљи, она се и коначно распала 1887. године, на Радикалну и Либералну странку, на чијем челу се нашао Полит. Био је и директор страначког органа *Браника*. Полит је био један од потпредседника Народносног конгреса који су у Будимпешти 1895. године сазвали политичари угњетених нација у Угарској. После почетка Првог светског рата Полит се склонио из Новог Сада. Након стварања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца проглашен је престанак рада Либералне странке, јер се сматрало да је стварањем заједничке државе њен политички задатак извршен. Полит је умро на имању своје кћерке у околини Темишвара 1920. године.²

¹ Андрија Раденић, *Срби у Хабсбуршкој монархији 1868-1878, Историја српског народа V-2*, Београд 1981, 179.

² Васа Стајић, *Новосадске биографије*, свеска 4, Нови Сад 1939, 98; Михаило Полит Десанчић, *Како сам свој век провео*, Београд 1925; *Покојници*, Нови Сад 1899; *Успомене из године 1848-1849*, Нови Сад 1889; *Како је то било у нас Срба у Буни године 1848*, Нови

Говорећи о најистакнутијим првацима Српске народне слободоумне странке, па према томе и политичког живота Срба у Јужној Угарској, Андрија Раденић издваја четворицу: Светозара Милетића, Михаила Полит-Десанчића, Јована Суботића и Јована Павловића. На другом месту је Михаило Полит-Десанчић, „...чији су парламентарни иступи и идеје на нивоу европског политичког прагматизма, нарочито уважавани у образованим срединама које су нагињале реалним, уствари помирљивим решењима. Мада га је понекад због опортунизма, нарочито у време сарадње у *Народу*, листу десних народњака, критиковао и сам Милетић, па се сукобљавао и са њим и са његовим следбеницима, Полит-Десанчић је ипак припадао кругу највреднијих и најцењенијих Милетићевих сарадника, па тиме и најзаслужнијих руководилаца странке. Његови говори у парламенту, проткани доказима правног стручњака, имали су такав одјек у јавности да је на пример Штросмајер, у писму Фрањи Рачком од 9. маја 1878. писао: „Један Полит више вриједи него наших 33 у Сабору мађарском”.³

Доба у којем је био политички активан Михаило Полит-Десанчић било је време веома крупних догађаја у животу државе у којој је живео, њених покушаја да се одржи у старом облику, реформи и трансформација, што је подразумевало буран политички живот и интензивне политичке борбе, у првом реду за решење националног питања.

Време после угушења револуције 1849-1849. године и успостављања тзв. Баховог апсолутизма 1851. године било је време потпуног централизма и апсолутизма, када је политички живот у Монархији био потпуно замро.⁴ Криза у Монархији, настала после пораза Аустрије у рату са Италијом код Мађенте и Солферина 1859. је довела до враћања уставности *Октобарском дипломом* 1860. године. *Октобарска диплома* је требало да обнови историјски федерализам у Монархији, који у суштини никада није ни постојао.⁵ Укидање апсолутизма је довело и до извесног оживљавања по-

Сад 1996; Никола Милутиновић, *Милетић и Полит у борби за национални опстанак Срба у бившој Угарској*, Гласник Историјског друштва у Новом Саду, књ. 3, 1930, 449-458; Никола Петровић, *Светозар Милетић*, Нови Сад 1958; Никола Петровић, *Око Милетића и после њега*, Нови Сад 1964; Др Коста Милутиновић, *Фрањо Рачки и Михаило Полит-Десанчић, Студије из српске и хрватске историографије*, (у даљем тексту *Фрањо Рачки и Михаило Полит-Десанчић*) Нови Сад 1968, 93;

³ Андрија Раденић, нав. дело, 167.

⁴ Василије Крестић, *Срби у Хабзбуршкој монархији 1849-1868, Историја српског народа V-2*, Београд 1981, 109-135; Андрија Раденић, нав. дело, 153-222;

⁵ А. Ј. Р. Taylor, *Habsburška monarhija 1809-1918*, Zagreb 1990, 125-131.

литичког живота у свим земаљама Монархије, у којој тада почиње доба интензивних политичких борби за њено преуређење. Коначно решење је зависило од односа снага између Немаца и Мађара, владајућих нација у држави. Међутим, већ *Фебруарски патент* 1861. који је издат ради наводног тумачења *Октобарске дипломе* је уствари био рестаурирање централизоване државе. По *Октобарској дипломи* је требало да Угарска и Хрватска пошаљу своје представнике у Царевинско веће. Угарска је то одлучно одбила, позивајући се на законе од 1848, док се Хрватска колебала између Пеште и Беча. Тиме је почела борба у вези са положајем Угарске према Бечу, што се завршило Нагодбом 1867. године и дуалистичким преображајем Монархије.

Исте године када је издата *Октобарска диплома*, месеца децембра је укинута Војводство Србија и Тамишки Банат, посебна административна област формирана царским *Патентом* 18. новембра 1849. Укидање и овог Војводства у којем Срби нису добили ни приближно оно за шта су се залагали у току револуције 1848-1849. године: националну равноправност и територијалну аутономију јасно је показало суштину лицемерне бечке политике. Почетком 1861. је у Милетићевом *Туцинданском чланку* наговештен један нови правац српске политике, покушај да се у заједно са Мађарима боре против аустријског централизма, и да се у споразуму са мађарским народом створи једна нова Војводина. Овај је чланак у српској политици значао један од камена међаша, када су они, раскидајући са старом политиком ступили у једно ново доба, различито од претходног.⁶

Априла 1861. године је у Сремским Карловцима одржан црквено-народни сабор, познат као Благовештенски. Сабор је требало да расправи и донесе одлуке о питању Војводине и начину на који ће се обезбедити даљи национални развитак српског народа.⁷

На сабору је владала потпуна једнодушност свих учесника у погледу основног циља: формирања посебне аутономне области, ради обезбеђења свог националног развитака. Међутим у погледу начина да се то оствари је дошло до разлика међу учесницима. Једна струја је сматрала да се циљ може постићи позивом на привилегије и ослоном на Беч, док је друга група, либералних политичара желела да српско национално питање реши устав-

⁶ Василије Крестић, нав. дело, 125.

⁷ *Дјејанија изванредног српског народног сабора у Карловци од 21. Марта (2. Априла) до 8. (20) Априла 1861 држаног*, Карловци 1861; Јован Адамовић, *Привилегије српског народа у Угарској и рад Благовештенског сабора 1861*, Загреб 1902; Душан Ј. Поповић, *Срби у Војводини*, књига трећа, Нови Сад 1963; Јован Ђорђевић, *Радња Благовештенског сабора народа српског у Сремским Карловцима 1861*, Нови Сад 1861; Димитрије Кириловић, *Српски народни сабори*, Нови Сад 1937;

ним путем, уз помоћ угарског сабора, на основу природног и националног права. На њеном челу се налазио Светозар Милетић. У Сабору се оформила и једна средња струја, која се залагала за формирање Војводине на привилегијалним основима, која би се удружила с Троједном краљевином, и онда, заједно с њом, повела преговоре о закључењу новог државног уговора са Угарском. Сабор је истакао максималне захтеве: оснивање Српске војводине, са веома широком самоуправом.⁸

Закључци Благовештенског сабора нису оживотворени, а политички ставови који су тада формиран, остали су као трајни циљ у политичком животу Срба. Остале су разлике и у погледу преуређења Монархије и у погледу начина решавања Источног питања, које се у то време почело постављати, као и улоге Аустрије у том решењу. Са тим је у тесној вези био и однос према Србији и њеној улози у ослобођењу и уједињењу српског народа. Између конзервативно-клерикалне струје и представника грађанских кругова, либералних и демократских опредељења је долазило до супротности и борбе за водеће позиције у животу српског народа.⁹

После Аустро-угарске нагодбе 1867. су настали нови услови: државноправни, политички и економски. Када је увођењем дуализма дошло до поделе власти између Немаца и Мађара и неравноправног положаја свих других народа у Монархији, Милетић и његове присталице су повеле оштру опозициону борбу, уз снажну подршку српског народа. Она је вођена разним средствима, у српским листовима и публицистичким списима, и иступањима малобројних српских посланика у угарском парламенту. Остварење националне равноправности у држави уставним, парламентарним путем, у савезу са мађарским демократским снагама, на који је Милетић рачунао, се показало као илузија. Државно устројство је остало централистичко, а као владајућа доктрина се све више учвршћивало схватање о јединственом, мађарском политичком народу. Законом о црквено-школској аутономији и Законом о народностима 1868. године нису створени услови за националну равноправност у држави.

Међутим, у условима парламентарног устројства установљеног Нагодбом, услови за политички живот су ипак били повољнији. Либерални део српског грађанства, организован у Српску народну слободоумну странку, под вођством Светозара Милетића је развио веома живу делатност. Странка је формално основана у Великом Бечкереку, јануара 1869. године, када је донет и њен програм.¹⁰ Мада сасвим малобројни, и не увек јед-

⁸ Василије Крестић, нав. дело, 127-129.

⁹ Исто, 133.

¹⁰ Радош Љушић – Василије Крестић, Програми и статуту српских политичких странака до 1918, Београд 1991, 21-28.

нодушни, српски посланици су деловали у угарском парламенту, говорима, интерпелацијама, приговорима, протестима и предлозима.¹¹ У таквим условима је политички деловао Михаило Полит-Десанчић.¹²

У овом раду ће бити речи о првом периоду Политове политичке делатности, времену када је био посланик у Хрватском сабору и беседама које је тамо одржао.

Своју политичку активност је Полит започео почетком шездесетих година, као посланик у Хрватском сабору. Након укидања Баховог апсолутизма, владу је формирао Антон Ритер фон Шмерлинг. Влада је сматрана за привремену и прелазну, те је то време названо Шмерлинговим провизоријумом, мада је влада потрајала пет година. У међувремену је *Октобарска диплома*, која је обећавала извесну децентрализацију била преиначена *Фебруарским патентом* 1861. године, по којем је требало да све земље, а не само аустријске, пошаљу своје представнике у Царевинско веће, чему су се противиле све мађарске странке. У то време је најутицајнија личност у Хрватској био Иван Мажуранић, од октобра 1861. године председник Хрватске дворске канцеларије. Полит-Десанчић је, пошто је промовисан за доктора правних наука на Универзитету у Бечу 19. марта 1861. године изабран за почасног великог бележника, а затим за тајника Банског стола у Загребу. После формирања Хрватске дворске канцеларије додељен је тамо на рад, у Одјелу за правосуђе. На ранију дужност се вратио после сукоба са шефом, те је у Загребу службовао од 1864. до 1867. године.¹³

Полит је изабран за посланика у Хрватском сабору као представник Сремске жупаније, и дошао у Сабор половином септембра 1861. године. Одмах је изабран за једног од секретара Сабора. У то време су из многих градова и жупанија стизале Хрватском сабору петиције да се подрже закључци Благовештенског сабора о обнављању Српске Војводине.¹⁴ Чиње-

¹¹ Славко Гавриловић, *Срби у Хабсбуршкој монархији од краја XVII до средине XIX века*, Историја српског народа V-2, Београд 1981, 7-107; Василије Крестић, *Срби у Хабсбуршкој монархији 1848-1878*, Историја српског народа V-2, 109-150; Андрија Раденић, *Срби у Хабсбуршкој монархији 1868-1878*, Историја српског народа V-2, Београд 1981, 153-275;

¹² Полит је објавио бројне написе о националном питању и његовом решењу у Хабсбуршкој монархији и о источном питању: *Die orientalische Frage und ihre organische Lösung*, Wien 1862, *Ungarn und das Nationalitätenprinzip*, Ost und West 1861, No 72-73; *Das Integrität Ungarns und die Nationalitäten*, Ost und West, 1861, No 93-94.

¹³ Коста Милутиновић, Фрањо Рачки и Михаило Полит-Десанчић, 93.

¹⁴ Петиције су стизале из Новог сада, из сремске, вировитичке и загребачке жупаније.

ница да су закључци Благовештенског сабора подржани од градова и жупанија у Троједној краљевини је примљена је у Војводини са одушевљењем. Тим поводом је Полит-Десанчић одржао свој први говор у Хрватском сабору 19. септембра 1961. године.¹⁵ Овај први Политов говор је значајан првенствено по томе што је у њему изразио своје погледе о питању Војводине и националном питању.

На почетку свог говора је Полит изразио јасно ону дилему која се у то време постављала и пред Србе и пред Хрвате: какав ће став заузети према Бечу и према Мађарима. Нема сумње, рекао је Полит, да би аргументи који би били изложени против Угарске и Мађара ишли у прилог бечкој реакцији. Али истовремено се мора имати на уму да Срби и Хрвати немају избор. Не може се порећи да су Срби били спремни на споразум са Мађарима. Надали су се да ће Мађари, поучени искуствима последњих година, имати слуха за жеље Срба у погледу Војводине. Међутим, угарски сабор и одбор за питања народности су потпуно игнорисали жеље Срба у погледу Војводине. Напомиње да је сам имао прилике да се у контактима са мађарским званичницима у Пешти увери да они не само да нису спремни да прихвате Војводину, него не желе да размишљају ни о заокруживању жупанија по принципу народности.

Оно што обележава политику угарског сабора је свагдашње поистовећивање Угарске са „Мађарорсагом“¹⁶. Тиме се Мађарска ставља у исту раван као и оне државе, где генетичка и политичка народност значе исто, као нпр. Француска. Мађари неће да прихвате мисао да је Угарска у том погледу слична Швајцарској, где више генетичких нација чине политичку народност земље. Ако се Угарска сматра за мађарску државу, за земљу Мађара, онда је решење питања народности немогуће. Одбор за питања народности под руководством Етвеша не само да није решио питање народности, него се његов (Етвешов) елаборат може сматрати „као нека сатира“ на питање народности, нарочито оно што се тиче Срба.

Уколико се угарски устав поткопава, то није кривица народности, већ оних који би желели да питање народности реше у духу „Мађарорсага“. Срби су спремни на сарадњу са Мађарима, али постоји граница, преко које се не може ићи.

Срби су свесни, да Мађари неће својевољно дати Војводину. И поред тога, што Срби јасно истичу, да желе Војводину као саставни део Мађарске и не желе да иду у Царевинско веће (Reichsrat), али при свем томе

¹⁵ Коста Милутиновић, *Фрањо Рачки и Михаило Полит-Десанчић*, 94; *Све досадање беседе дра Мих. Полита-Десанчића са повесничким цртама из српске политичне борбе од год. 1861-1883*, У Новом Саду 1883, 17-21 (у даљем тексту: *Беседе*)

¹⁶ Magyarország - Мађарска

није се чуо ниједан мађарски глас, који би поменуо Војводину. Под таквим околностима је разумљиво, да би Срби примили Војводину, ма и од Беча. „Мађари нису се устручавали за правно признати утеловљење Војводине¹⁷, ма да је то по њиховом схваћању ‚неуставан‘ краљ једнострано учинио, зато би морали и једнострано конституирану Војводину прихватити”.

Полит је у овој беседи поменуо и критиковао један став, једну доктрину, која ће постојати трајно у основи мађарске политике према народностима – доктрину о једном политичком народу.¹⁸

Због тога апелује на Сабор да подржи жеље Срба у вези са Војводином, представком краљу. Тиме би се створио повољан утисак код Срба и отклонило неповерење које постоји међу Србима и Хрватима. Хрватски сабор ову Политову иницијативу није прихватио, већ је питање Војводине одложено.

На овом заседању Хрватског сабора, који се, с обзиром на значајне одлуке које је донео обично назива Велики, било је одлучивано и о називу народног језика у Троједној краљевини. О томе је било различитих предлога, да се језик назове хрватско-српски, хрватски или српски, али је Сабор усвојио предлог да се језик назове југословенски: „Језик југославенски Троједне Краљевине изјављује се овим за савколики опсег Троједне Краљевине за једино и искључиво службени језик у свих струкама јавног живота”. Владар је одбио да потврди тај закључак, а канцелар Иван Мажуранић је већ следеће године поништио ову одлуку и донео нову, да се народни језик на територији Троједне краљевине назове само хрватски.¹⁹ Полит-Десанчић је узео учешћа у овој расправи о језику, противећи се предлогу да се језик назове југословенски, јер се језик никад не назива по географским појмовима, што је он образложио на следећи начин: „Ако би се, дакле, језик по областима називао, онда би се на крају морао називати

¹⁷ Укидање Војводства Србије и Тамишког Баната и реинкорпорисање њеног највећег дела у Краљевину Угарску.

¹⁸ Мада се овај став у мађарској политици формирао још раније, њега је теоријски уобличио и у својој потоњој политици доследно примењивао Јожеф Етвеш (Eötvös József) У својој студији *Утицај владајућих идеја XIX века на државу*, објављеној у Бечу 1851. године, он је обновио стару феудалну дефиницију нације као владајуће класе. Суверенитет у држави припада владајућем народу, што је у Краљевини Угарској мађарски народ, док остали народи имају само право на културну аутономију. (Милорад Екмечић, *Огледи из историје*, Београд 1999, 127; Петер Рокаи, Золтан Ђере, Тибор Пал, Александар Касаш, *Историја Мађара*, Слo 2002, (у даљем тексту *Историја Мађара*) 421, 498; А. Ј. Р. Таутор, нав. дело, 36, 67-68. О Етвешовој концепцији националног питања је Полит објавио расправу *Magyarische Anschauung der Nationalitätenfrage* у којој је критички анализирао Етвешове ставове у часопису *Ost und West*, Nr. 165, 1861.

¹⁹ Dr Jaroslav Šidak, Dr Mirjana Gros, Dr Igor Karaman, Dragovan Šepić, *Povijest hrvatskog naroda g. 1860-1914*, Zagreb 1968, (у даљем тексту, *Povijest hrvatskog naroda*), 23.

по срезовима, а напослетку и по улицама. Језик се може називати само по народу.” Предложио је да се језик назове хрватско-српским.²⁰

И Хрватски и Угарски сабор су распуштени 1861. године, јер нису послали своје представнике у Царевинско веће, не прихватајући ограничења децентрализације уведене *Октобарском дипломом*, која су спроведена *Фебруарским патентом*. Одмах после тога, сви су чиновници дали оставке, те је влада морала именовати нове.

После *Октобарске дипломе* је у Угарској била успостављена Угарска дворска канцеларија. У вези са Хрватском, с обзиром на то да њен положај према Угарској и Аустрији још није био утврђен, формиран је провизорни врховни орган под именом Хрватско-славонска дворска дикастерија, под председништвом Ивана Мажуранића. Пошто је Хрватски сабор 1861. године прогласио потпуну независност од Угарске, установљена је независна урава за Хрватску и Славонију, под називом Хрватско-славонска дворска канцеларија, а Иван Мажуранић је постао дворски канцелар. Полит је као секретар Банског стола био додељен Хрватској дворској канцеларији, где је службовао две године. Услед несугасица са својим претпостављеним, Ливијем Радивојевићем, замолио је премештај у Загреб, где је боравио од 1864. до 1867. године.

У ово време борби за коначно решење односа у Монархији, Срби су покушавали да добију признање одлука Благовештенског сабора, на различите начине. Многе општине из Угарске и Троједне краљевине су упућивале молбе владаоцу да се питање Војводине реши, али о томе није била донета никаква одлука. Било је очигледно да Беч у то време борби између двора и Мађара неће начинити ниједан потез којим би се замерио Мађарима.

Како су се односи све више заоштравали, бечка влада је покушала поново да постигне поравнање са Мађарима. Године 1865. је било време избора за хрватски и угарски сабор. На тим изборима је Полит-Десанчић изабран за посланика у Хрватски сабор у Иришком срезу.²¹ Сабор се састао 12. новембра 1865. У овом Сабору су Полит и други сремски посланици били уз тзв. унионистичку струју, која је сматрала да се може наћи решење у споразуму и заједници са Мађарима.²²

Мада су били уз ову струју, сремски посланици су сматрали да је она сувише наглашавала пријатељство са Угарском. У дебати поводом ад-

²⁰ Коста Милутиновић, Фрањо Рачки и Михаило Полит-Десанчић, 96.

²¹ *Беседе*, 27, Коста Милутиновић, Фрањо Рачки и Михаило Полит-Десанчић, 98.

²² *Povijest hrvatskog naroda*, 28.

ресе унионистичког клуба 22. јануара 1866. је Полит одржао дужи говор, у којем је било речи о Источном питању.²³ Он се приволео тешњем савезу са Мађарима јер је сматрао да ће они, када извојују самосталност од Аустрије, потпомагати тежње источних народа за ослобођење. То је могло да се изведе из Кошутовог пројекта Дунавске федерације.²⁴

Полит је на самом почетку свога говора истакао: „Господо! Ми наш положај не смемо схватити посебице, него у савезу с оним великим европским питањем, од којег наша лепша будућност зависи, а то је источно питање. Ово је питање главно питање за нас, у овом се питању морају све жеље, све тежње и сви напори свакога правог Србина и Хрвата усредсредити.” Он сматра да угарско-хрватско питање стоји у вези са Источним питањем. Овај став постаје разумљив ако се увиди да Аустрија и Турска представљају државе, које у постојећим европским односима обезбеђују равнотежу. „Шта је постанак Аустрије? Ништа друго него дефанзиван савез народа европскога истока против навали османској. Да је тај савез пре битке косовске учињен или нешто после битке мохачке, Аустрије може бити неби било. Како је навала османска престала, тако се види тежња Угарске и троједне Краљевине, да у свој наравски пређашњи положај ступе, ограничивши савезу с Аустријом на чисту персоналну унију. Али Аустрија тога никада хтела није, него је свагда хтела Угарску и Троједну Краљевину провинцијама аустријским начинити. Отуда оне велике побуне у Угарској, отуда тристагодишња борба сабора угарског са бечком владом.

Ова борба тек нађе дочетак свој у законима угарским од године 1848. Ти закони ставише Угарску у наравни положај спрам Аустрије; ти закони ставише Угарску у положај, који јој иде у читавом европском истоку.

Зато Мађари никада, па баш никада од тих закона отступити неће и не могу, јер би се тим пореметила логика повеснице. Аустрија то дубоко осећа, па се тим законима из све снаге противи, зато је издала диплому октобарску и патент фебруарски, али јој то све не користи.”

Даље Полит истиче, да је огроман корак у Источном питању била одлука Париског мировног уговора 1856. године, после Кримског рата,

²³ *Беседе*, 30-37.

²⁴ *Историја Мађара*, 462; А. Ј. Р. Таулоу, нав. дело, 151-152. Полит је сматрао да је Источно питање од судбоносне важности за српски народ. По његовом мишљењу, које се у томе разликовало од Милетићевог, решење Источног питања је у највећој мери зависило од односа између европских великих сила. Посебна улога у решењу Источног питања је припадала по његовом мишљењу Русији. Објавио је бројне написе о Источном питању у *Српском дневнику*, *Застави*, *Бранику*, у страним часописима *Ost und West*, *Augsburger Zeitung*, *Revue de deux Mondes*, *Nord*.

која је гарантовала целокупност Турске. Мада то може изгледати као парадокс, она то ипак није. Та одлука уствари значи гаранцију неутралности земаља Балканског полуострва. Париски уговор је обезбедио њихова права и тиме прокрчио пут, да ове земље постану баштина оних народа, који у њима живе. Под заштитом Европе и гарантованом неутралности ових земаља, ништа не стоји на путу европској равнотежи, да се по примеру Србије и Грчке и други хришћански народи ослободе од турског јарма. Ови народи морају као мале државе ступити у савез. На том путу не сме бити јаке државе, јер то захтева европска равнотежа. Те земље морају бити неутралне, и за Исток Европе постати оно, што је Швајцарска за запад Европе. „Ја се опет враћам на то источно питање”, наставио је Полит. „Ово питање стоји у савезу са угарско-хрватским питањем, јер се не да другачије решити него тим начином, да се конфедерација народа европскога истока створи. Та се конфедерација не може створити, док је Аустрија у положају, у којем је сада. Док Угарска и троједна краљевина не ступе у чисту персоналну унију са Аустријом, дотле се мора решење источнога питања одгодити. [...] Угарска и Троједна Краљевина морају пропагирати слободан уставан, муниципалан живот на читавом европском истоку; оне морају кад тад у какав такав одношај спрема те конфедерације народа ступити, а то не може другачије бити, него кад свој положај спрема Аустрије сведу на чисту персоналну унију”. Он истиче да из тих разлога пледира за савез са Угарском, ма колико то тугаљиво звучало, нарочито за једног Србина, с обзиром на годину 1848. Када се помене та година, онда се сваки Србин сети стотина Срба који су погинули на губилиштима, хиљада породица, које су страдале у таласима Дунава и Тисе, изгорелих села и градова. Он нарочито истиче да година 1848. није била реакција, као што се у хрватској саборници чује. „Год. 1848. није дело реакције, него је дело правог народног напора и одушевљења, и зато мора бити година 1848. за нас исходиште интернационалног одношаја спрема Угарске.” Што се Хрватске тиче, њу Угарска није никад покорила, него је Хрватска слободном вољом ступила са њом у савез, мада се услови тог савеза не могу историјским чињеницама доказати. Зато је 1848. Хрватска са Угарском могла ступити само у међународни однос. Међутим, у ово време прека нужда нагони да се са Угарском ступи у што тешњу везу, баш с обзиром на будућност. Међутим, он је уверен да Угарска неће никад прихватити чланак 42 Сабора од 1861.²⁵ Најважније је да угарски сабор начини

²⁵ Законским чланком XLII од 1861. је истакнуто да је 1848. године раскинута пријашња државноправна веза Хрватске са Угарском и проглашено да је Хрватска према Угарској потпуно самостална и независна, а између Хрватске и Угарске постоји само једна веза - заједнички владар, тј. персонална унија. Овај законски чланак је краљ санкционисао. (Ferdo

фронт према Бечу. То је ствар важна за цео европски исток, те стога треба да Хрватска и Славонија пошаљу заступнике у угарски Сабор.

Троједна Краљевина треба да буде заступана у угарском Сабору и заједно са Ердељом и Угарском решава она питања која се односе на обавезе према Бечу у новцу и војсци. Све остало би спадало у аутономију Троједне Краљевине. Ако Угарска добије своје министарство, онда и Хрватска мора добити своју владу, одговорну сабору. По његовом мишљењу, то је једино решење угарско-хрватског односа према Аустрији и према читавом европском истоку. Полит је, као што из овог његовог говора произлази, у то време још имао илузија да се горуће национално питање може решити у оквиру Угарске.

Хрватски сабор је на овом заседању донео одлуку о формирању депутације, која ће са сличном депутацијом угарског сабора преговарати о условима савеза међу њима. Те две „регнिकоларне депутације” је требало да се састану у Пешти ради договора о „нагоди”, поравнању између Угарске и Хрватске. У ту сврху је сабор требало да однесе упутство за депутацију, „напутак”. У сабору је о садржини упутства вођена дебата, почетком марта 1866, у којој је учествовао и Полит. У свом говору, одржаном 6. марта 1866. он је изнео своје погледе о неким путевима решавања националног питања у Монархији, односно о предлозима за њено другачије устројство.²⁶ Полит сматра да је федерација у Аустрији немогућа. За федерацију су само Чеси и Хрвати. Ни Чеси ни Хрвати, пак, немају снаге да сруше немачки централизам и апсолутизам. У Аустрији снаге за то има само Угарска, а нарочито мађарски народ. Средство боље будућности за Чехе и све Словене у Аустрији је дуализам, који ће прокрчити пут регенерацији читавог европског истока. Он напомиње да многи сматрају да би дуализам значајно господство Мађара с једне, а Немаца с друге стране. Истиче да Мађарима већа опасност прети од Немаца него од Словена. Полит сматра да они Мађари, који добро схватају своје интересе, ме могу у решењу источног питања видети опасност по свој народ. Он је уверен да Мађари већ виде и да ће то све више увиђати, да је њихова судбина скопчана са европским истоком. Мађари су источни народ, а Угарска источна држава, по историји и по целокупном свом државном животу. У савезу са Немцима би они на западу имали последњу улогу, а на Истоку могу да играју прву. Према томе, закључује Полит; „Троједна Краљевина не може имати с Бечом никаква посла за себе, ако неће да своју будућност жртвује, него га може имати само у солидарности, штавише у јединству с

Čulinović, *Državnopravna historija jugoslavenskih zemalja u XIX. i XX. vijeku*, Zagreb 1956, 108-109)

²⁶ *Беседе*, 38-44.

Угарском [...] Зато желим, да се сва питања, која прелазе нашу автономију, решавају на угарском сабору, где бечка влада не може никад имати измајсторисане већине, дочим јој је на хрватском сабору измајсторисана већина увек осигурана. [...] Останимо дакле чврсто на нашем гледишту и држимо се солидарности с Угарском, јер без тога нам нема спасења. У овој великој кризи европскога истока Троједна Краљевина има да бира: хоће ли да вегетира као аустријска провинција, или да себи у скупу с Угарском прокрчи пут лепшој будућности на европском истоку.”²⁷ У овом Политовом говору видљиво је уверење да је угарско питање у тесној вези са Источним питањем и да је слобода источних народа у мађарском интересу. Међутим, наде и планови са којима је хрватска регниколарна депутација дошла у Пешту били су брзо распршени, те до споразума није дошло.

Решење односа између Угарске и Аустрије и њихове дуготрајне кризе убрзали су спољашњи догађаји: пораз Аустрије у рату са Пруском 1866. године је у толикој мери изменио положај Аустрије у Европи и њену снагу, да је неминован исход била њена унутрашња реорганизација: поравнање са Угарском и увођење дуализма.²⁸ После аустријског пораза, у предвечерје увођења дуализма, однос Мађара према Хрватима, као и према другим народима се изменио, те је Хрватски сабор формулисао адресу у којој је изразио своје ставове о новој ситуацији. Адреса је наглашавала што већу самосталност Хрватске, којој може бити места у оквиру укупне Монархије, усвајајући тако федералистичко начело.²⁹

Полит је узео учешћа у дебати поводом ове адресе, говором који је одржао 5. децембра 1866. године.³⁰ Он пребацује ауторима адресе да уствари предложеним решењима граде Аустрију, желећи да установе централни орган Аустрије. Упоредио је то са настојањем да се поправи кров на кући, чији се темељи руше, уместо да се њени становници спасавају. Битка код Краљева града³¹ је „катастрофа у повесници света”. Покопано је тзв. Свето римско царство, немачког народа, лаж, савез кнежева против народа, чија је душа била Аустрија. Пораз је великој Немачкој дао нови стожер - Пруску, која има будућност.

С друге стране, европски исток жели да се еманципује. Последице Мохачке битне налазе свој довршетак у бици код Краљевог града. Истиснута из Немачке, Аустрија постаје подунавска држава. О преустројењу

²⁷ *Besede*, 38-44.

²⁸ А. Ј. Р. Taylor, нав. дело, 153-167; *Историја Мађара*, 464-465.

²⁹ Ferdo Čulinović, нав. дело, 113-114; *Povijest hrvatskog naroda*, 29-30.

³⁰ *Besede*, 49-61.

³¹ Hradec Králové, Königgrätz, град у Чешкој, у чијој се околини налази Садова, место где је 1866. аустријска војска поражена од пруске.

садашње Аустрије не може бити говора. На којим би се основима она могла преуредити: централизма, федерације или дуализма? Федерација би значила извесну консолидацију Аустрије, те би при решавању Источног питања она дала повода западу, да Румунију и Србију придружи Аустрији, против чега би се Срби борили свом својом снагом. Он сматра да ни родољубиви Хрвати не могу бити за федерализацију Аустрије. Они не могу оделити своју судбину од судбине Срба, јер ако би то учинили, постали би мађарске пришипетље. Преостаје дакле још дуализам. Што се Мађара тиче, они се неће мешати у уређење друге половине царевине, јер желе само да устроје своју државу на основи закона од 1848. године, тј. да устроје самосталну угарску државу.

О преустројењу Аустрије као подунавске државе одлучиваће спољне околности. Источно питање је дошло до оног ступња, да се његово решење неће моћи одлагати још дуго. Порта неће моћи још дуго гушити европско јавно мњење да је Турска аномалија међу европским државама, и она не може Грчку, Србију и Румунију више учинити турским пашалуцима. Оне се неће моћи саме изборити против Турске, али ће припомоћи да се она обори. Није двојбено, којој велесили распад Турске иде највише у прилог. То је она словенска велесила, у коју су упрте очи свих Словена. То није садашња Русија, него Русија каква може бити и каква ће бити. Стога је источно питање за Русију од велике важности.

Решење питање устројства Аустрије Полит види са гледишта народности. „Начело народности одржало је победу у Италији, ово начело ће да преустроји Немачку, те је преостало још, да преустроји исток. Изгледа, господо, као да има само један народ на истоку, који ће да се томе противи, да се исток по начелу народности преустроји, а тај народ су Мађари”. Катастрофа код Краљевог града променила је и положај Мађара према Србима и Хрватима. Он одбија неке оптужбе да Срби из неке симпатије према Мађарима желе савез с Мађарима и тиме Троједну Краљевину баце у мађарско ждрело. Уколико је таквих предлога било, они су имали за сврху једино своју будућност на истоку. „Можда смо се у обзиру тог савеза мађарског преварили, али нам се тај грех може опростити, кад се на ум узме, да су нам намере чисте биле. Ми ценисмо, да ће Мађари преображење и препорођење истока у својој важности у свој својој величини појмити, и да ће они свом својом снагом прионути, да у неком обзиру и иницијативу приме. Ми смо држали, да ће изведење закона од 1848. год. прекрјати и свладати моћ оне бечке владе, која нашем развоју на истоку свуда велике препреке чињаше, и која са Турчином противу Хришћана у савезу стајаше [...] Ако су Мађари свесни свога положаја, то би морали

појмити, да им друге будућности нема, него у савезу са осталим народима на истоку.”³²

У овом Политовом говору је јасно дошло до израза разочарање у наде које су полагане у савез са Мађарима. Он је наглашено истакао важност Источног питања за српски и хрватски народ због промена у положају Аустрије након пораза код Садове и губитка њеног водећег положаја у Немачком савезу. Међутим, он и даље сматра да је овај савез са Мађарима неминован, јер представља одбрамбени савез према трећему, према бечком централизму

Хрватски сабор није био спреман да прихвати онакав положај какав је за Хрватску био предвиђен у току припрема Нагодбе. Због тога је у сагласности са Мађарима бечка влада донела одлуку о распуштању сабора, те је сабор распуштен 25. маја 1867. Бан Шокчевић, аустријски генерал је дао оставку, а за банског намесника је именован барон Левин Раух, са изричитим задатком да спроведе Нагодбу.³³ Избори за нови сабор су одржани по новом изборном реду, октроисаном 20. октобра 1867, који је требало да обезбеди такав састав сабора, који ће прихватити поравнање са Угарском. Захваљујући његовим одредбама је Народна странка претрпела пораз, те је у читавој Хрватској и Славонији изабрано само 14 народњака, а од тога у Сремској жупанији пет, међу којима је био и Полит.³⁴ Већина ових посланика се у знак протеста због незаконитости избора сабора повукла из њега, јануара 1867.³⁵

Овим је завршена Политова делатност као посланика у Хрватском сабору.

³² *Becede*, 49-61.

³³ *Povijest hrvatskog naroda*, 30, 36.

³⁴ *Becede*, 63.

³⁵ *Povijest hrvatskog naroda*, 36.

*Ljubomirka Krkljuš, Ph.D., Full Professor
The Novi Sad Faculty of Law*

Discourses of Mihailo Polit Desančić in the Croatian Parliament

Abstract

Mihailo Polit Desančić was one of the most remarkable Serbian politicians in the South Hungary of the XIX century and also the contemporary and a comrade- in- arms with Svetozar Miletić , a member of the Serbian National Liberal Party and then after the leader of the Liberal Party. In his political struggle he pleaded for the equality of all nations in the Hapsburg monarchy and for the settlement of the Serbian national status. He was born in Novi Sad in a well-off, middle class family and studied Law in Paris and Vienna. He held the position of a deputy in Croatian and Hungarian parliaments where he gave remarkable speeches in which he disclosed his political views. He published quite a number of articles on the Eastern issue. He got actively involved in political life after the abolition of the Bach's absolutism and the establishment of Constitution in the Monarchy. In the region of Srem, he was elected for the deputy in Croatian and then after the Hungarian Parliament. Polit was politically active during the most turbulent times of change and transformation in the Habsburgh monarchy, i.e. during the period after the abolishment of absolutism, when the Monarchy lost its leading position in the German Alliance the Deal with Hungary. In his speeches, that were highly appreciated not only for their political content but for professional, legal interpretation as well. Polit pleaded for national rights in the Habsburgh monarchy, i.e. Hungary, paying particular attention to the Eastern issue which he saw as the issue of the utmost importance not only for the Serbs and other nations in the Monarchy and in Hungary, but also for the Hungary itself.

This paper contains the review of Polit's most important speeches given in the Croatian Parliament.